

RECENZE

FUNDAMENTÁLNÍ NĚMECKÁ PRÁCE O HRYHORIJ SKAVORODOVI Z HLEDISKA ONTOLOGICKÉ POETIKY

Elisabeth von Erdmann: *Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philophen Hryhorij Skovoroda (1722–1794)*. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge. Begründet von Hans-Bernd Harder und Hans Rothe. Herausgegeben von Karl Gutschmidt, Roland Marti, Peter Thiergen, Ludger Udolph und Bodo Zelinsky. Reihe A: Slavistische Forschungen. Begründet von Reinhold Olesch, Bd. 49. Böhlau-Verlag, Köln – Weimar – Wien 2005, 740 s.

Německá autorka, která, jak se zdá, zaujme či již zaujala stolicí slavistiky na univerzitě v Bambergu, pojala téma Skovorody a jeho textů jako filozofický problém ontopoetiky, tedy v podstatě tematicky tradičně, ale konkrétním instrumentálním zpracováním netradičně, a dospěla tak ke kompromisu. Její pojetí vychází z hloubky i kontextu díla ukrajinského „potulného filozofa“, současně však splňuje nároky kladené na komplexní monografii.

V první kapitole *Leben und Kontexte* ukazuje autorka Skovorodu jako typicky synkretického autora, který do sebe pojal impulsy středověké magie i klasicisticko-osvěcenského konceptu světa prozářené náboženským duchem. Bedlivě sleduje jeho životní dráhu, zejména tam, kde šlo o nějaké duchovní podněty, tedy Kyjevskou akademii, ale také předpokládané zahraniční cesty, o jejichž podobě a obsahu se zprávy badatelů liší. Klíčovým pojmem v její koncepci Skovorody je *philosophia perennis*, kterou volně spíná s působením svobodných zednářů a jejich učení. Zde má již možnost navázat na řadu publikací, které na toto téma v minulosti i nyní vyšly.

Druhá kapitola pojednává o stavu skovorodovského bádání. V ní autorka také definuje svou pozici vycházející z pojmu *philosophia perennis* a ontopoetiky a ukazuje na řadu otevřených otázek, jež kdysi nastínil již D. Čyževskij v struktuře „nepodobné podobnosti“ (unähnliche Ähnlichkeit).

Badatelka rozdělila svou práci dosti originálně do několika oddílů. V prvním (jde o třetí kapitulu *Der Traum: Initiation in die Allegorese*) je jejím tématem sen a bible a alegorický výklad snu, v kontextu mystické zkušenosti a také v souvislosti se svobodným zednářstvím coby vstup do *philosophia perennis*. Další oddíl (čtvrtá kapitola *Gottes ewige Weisheit: philosophia perennis, die theologia oder sapientia prisca*) přináší koncepci triadity, další část (*Der Ursprung und Schöpfer*) sleduje skovorodovské traktování pojmů „vznik“ a „tvůrce“ a idejí a archetypů po počátek a konec, čas, hmotu a zlo. Podle mého soudu by největší důraz měl být kladen na téma kapitoly *Die Poetik: Idea poeseos*, ale je tomu tak jen zčásti (Skovorodova „podobnost v nepodobnosti“ a zdvojené vidění, tedy svébytný dualismus, bible jako vůdčí figura). Závěrečným akordem práce je kapitola *Vera beatitudo*, tedy pravá nebo pravdivá blaženost či cesta k blaženosti a lidskému štěstí skrze věčnou moudrost a pravdivé štěstí (istinno šťastie).

Autorka vytvořila komplexní obraz Skovorodova díla jako svébytného systému – právě to bylo Skovorodovi vždy vytýkáno, tedy že je spíše živelným filozofujícím literátem, básníkem, potulným filozofem, že jako Slovan obecně a východní Slovan zvláště nemá smysl pro systémové otázky. Von Erdmannová vlastně tento systém objevila jako by pod povrchem jeho poněkud na první pohled chaotického díla, zkonstruovala jeho systém jako cestu k lidské blaženosti skrze řadu fází a pohledů od teologického po poetologický a pokusila se Skovorodu ukázat jako celistvou osobnost, jež usiluje o syntézu náboženství a podnětů moderní osvícenské vědy. Tento její pokus je v podstatě úspěšný a navazuje – ovšem jinak a s jinými nástroji – na podobné pokusy Nikolaje Berďajeva

ukázat na potenciálně jinou cestu evropské renesance, nikoli jako titánského hnutí často nenáboženského nebo i protináboženského rázu, ale jako hnutí náboženské obrody. D. S. Lichačov se takto po desetiletí pokoušel vytvořit ze zlomků dochovaných nebo jen tušených textových spojitostí autentický systém staroruské literatury a její poetiky – osobně nemohu nemít k těmto pokusům úctu, zvláště když byly úspěšně nasugerovány vědecké komunitě, jež je konvenčně přijala, ale dal bych před demiurgickým modelováním přednost fragmentárnímu záznamu, který více odpovídá niterné povaze zkoumaných předmětů.

Monografie Elisabeth von Erdmann je německy důkladná – to se týká především sekundární literatury, v níž snad chybí jen jedna podstatnější věc, a to studie Daryny Teterynové (Hryhorij Skovoroda – ukrajins'kyj pys'mennyk, filosof i pedagog. Kyjiv – München, RVA „Triumf“, 2001, 322 s. – viz naši recenzi: Monografie o Hryhoriji Skovorodovi a obecné otázky ukrajinskosti. Daryna Teteryna: Hryhorij Skovoroda – ukrains'kyj pysmennyk, filosof i pedagog. Kyjiv – München, RVA „Triumf“, 2001, 322 s.], Slavica Litteraria, X 6, 2003, s. 183–185). Ukrajinská autorka se tu zabývá spíše kulturně politickými okruhy Skovorodova díla, a tím vlastně vytváří podstatně jiný celek než von Erdmannová. Vztah mezi Ukrajinou a Moskevskou Rusí charakterizuje autorka takto: „*Московицина стояла на низькому культурному рівні, порівнюючи з Україною, їм був чужим звичай дипломатичної ввічливості, хоч деякі і надягнули на себе європейській одяг, але в їх середині сидів подавньому хлоп*“ (s. 11). To je sice pravda, ale právě to, že Rusko „přeskočilo“ prostor Němci tradičně nazývaný Ostmitteleuropa, umožnilo jeho „raketový“ rozvoj a ve svých důsledcích i paradoxní „zázrak ruské literatury“.

Tato tradiční ruská ignorance střední Evropy je sice pro nás jako Středoevropany ponížující, ale je realitou, která s sebou nesla i možnost ruské „světovosti“, zatímco české či ukrajinské středoevropskosti, tedy spíše lokálnosti: hlavní poetologické impulsy přicházely tehdy z jihozápadu (Itálie) a západu (Francie, Anglie). Nicméně středoevropský archaismus ve smyslu specifické podoby evropských kategorií, jako byla renesance, reformace a baroko, vyvolával po letech zájem právě zvláštním protnutím, komprimací různých, často protikladných kulturních vrstev. V závěru této knihy o Skovorodovi je zmiňován ruský prozaik a dramatik N. S. Leskov (1831–1895), jenž se nechal Skovorodou jako znalec jeho díla inspirovat: právě on jako autodidakt „objevil“ Rusům po Petrových „proražených oknech“ netradiční cestu na Západ; nikoli Petrohrad – Berlín – Paříž, ale Petrohrad – Moskva – Kyjev – Krakov – Praha – Paříž, tedy kulturní cestu v podstatě slovanskou, vedoucí několika geopolitickými a kulturními prostory (velkoruským, ukrajinským, haličsko-polsko-rakousko-českým).

Je nepochybné, že se geopolitický prostor Ukrajiny a Běloruska stal tranzitivní zónou k působení katolicismu, baroka, sylabické versifikace a že právě v tomto kadlubu se formovala specifická podoba kulturní a politické ukrajinskosti i zárodky jejího schizoidního východozápadního charakteru. Ruská delimitace a růst „ruského chlopa“ začaly v situaci, kdy se Rusko orientovalo na Západ bez polsko-ukrajinsko-běloruského zprostředkování. Tak již bylo koncipováno proslulé, byť krátkodeché, dvorské divadlo druhého Romanovce Alexeje Michajloviče vytvořené německým pastorem Gregorym, nemluvě o Petrových snahách najít vzory pro své státní zřízení ve Švédsku a pro průmysl a vojenství v Holandsku a Anglii – nicméně již polsko-ukrajinské nárazníkové teritorium svou kulturní misi ve východoslovanském prostoru splnilo (viz o tom: Reflections on Russia in the Eighteenth Century. Edited by Joachim Klein, Simon Dixon and Maarten Fraanje. Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien 2001).

Jsem toho názoru, že se dlouho udržoval celovýchodoslovanský charakter literatury vznikající na území východních Slovanů: násilná modernizace a nacionalizace (ať již rusifikační, ukrajinižace nebo bělorusizační) těchto jevů neodpovídá historické realitě: šlo o jevy kulturně otevřené nejen Západu, ale i Východu. Prozrazuje to ostatně právě život a dílo H. Skovorody, hlavně jeho jazyk, podstatně bližší moderní ruštině, využívající však plnou měrou ukrajinizmů, ukrajinských přísloví, reálií a aluzí, ale současně v mnohém zachovávající i církevněslovanskou strukturu lexikální a morfológickou (aoristy, některé rysy syntaxe).

Rozdíl mezi ukrajinskou a německou autorkou je tedy nejen v artikulaci problému: na jedné straně v obecně filozoficko-poetologické rovině, na straně druhé v rovině kulturologické a poetolo-

gické, ale také ve vnitřním traktování Skovorodova díla jako univerzálně východoslovanského na straně jedné, nebo vysloveně až extrémně národního na straně druhé. I když se zde přikláním spíše k variantě obecně kosmopolitní, myslím, že by neměla zcela zastiňovat to, co se ve Skovorodovi také najde: utváření národního celku a specificky národního postoje; ten se za kulisami náboženského a vědeckého univerzalizmu rýsuje již zcela zřetelně.

Ivo Pospíšil

TERMÍN A/ALEBO METAFORA?

Vladimír Biloveský: *Termín a/alebo metafora*, Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica 2005, 144 s.

Publikácia so zaujímavým názvom *Termín a/alebo metafora* predstavuje na Slovensku vôbec prvý pokus zmapovať problematiku prekladu neumeleckých textov s umeleckými prvkami. Autor pútavým spôsobom približuje vlastné výsledky výskumu použitia termínov a metafor v prekladoch z oblasti prírodných aj humanitných vied. Prelomové zmeny v rozvoji ľudskej spoločnosti ovplyvňujúce všetky oblasti nášho života spôsobili aj zmenu interpretácie výsledkov výskumov a formy ich prezentácie. Podotýkame, že v slovenskom kultúrnom prostredí sa formy prezentácie vedeckých bádání začali odlišovať až koncom 70. rokov 20. storočia, a to práve s cieľom priblížiť zaujímavé vedecké výskumy širokej laickej verejnosti. Je zrejmé, že v posledných rokoch je podobná literatúra populárno-vedeckého žánru značne rozšírená na našich knižných pulkoch.

Autor rozčlenil monografiu na úvod, teoretickú časť, analytickú časť a záver. V teoreticky orientovaných kapitolách *Komunikácia ako preklad, preklad ako komunikácia, K stavu skúmanej problematiky v slovenskej translatológii, Text a štýl, Interpretácia textu a jej miesto v procese prekladu* špecifikuje základné teoretické východiská analýzy troch vybraných originálov a ich slovenských pretlmočení, konkrétne *Myth and Meaning* – Mýtus a význam Clauda Lévi-Straussa, *The Last Three Minutes* – Posledné tri minúty Paula C. W. Daviesa a *The Universe in a Nutshell* – Vesmír v orechovej škrupinke Stephena W. Hawkinga. Venuje pozornosť doterajším poznatkom o odbornom preklade v slovenskom a českom kultúrnom priestore. Do popredia vystupuje preklad ako komunikačná aktivita z pohľadu súčasných slovenských aj svetových teórií. Najobsiahlejšou kapitolou teoretickej časti je *Text a štýl*, ktorá reflektuje text a štýl so zreteľom na umelecký, odborný a esejistický štýl. Autor sa venuje daným štýlom z pohľadu rôznych prístupov ku klasifikácii v slovenskom a anglofónnom kultúrnom priestore a uvažuje o ich možnej vzájomnej ekvivalencii.

V analytickej časti publikácie *Analýzy podoby originálov a prekladov vybraných textov* autor analyzuje už menované texty. Vhodne sa opiera o teoretické východiská, ktoré priblížil v predchádzajúcich kapitolách, pričom uplatňuje, ako sám podotýka, „mistríkovské“ vnímanie štýlov a interpretačnú koncepciu Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky v Nitre, ako aj koncepciu J. Košku. Analýza textov čitateľovi iba potvrdzuje, že ovládanie východiskového a cieľového jazyka je veľmi dôležité, ale prekladateľ musí byť schopný tvorivo interpretovať pôvodinu do slovenčiny a použiť aj využiť pritom všetky relevantné jazykové prostriedky. Možno konštatovať, že slovenská odborná translatologická verejnosť, študenti translatológie a vysokoškolskí učitelia dostávajú v podobe publikácie *Termín a/alebo metafora* do rúk vynikajúcu pomôcku, ktorá je jasná a konkrétna. Paralelné anglické a slovenské texty a ich analytické štúdie z hľadiska štýlov ponúkajú konkrétne, zrejme riešenie úloh a situácií. Na Slovensku absentuje práve takýto druh odbornej literatúry. Azda táto monografia inšpiruje vedcov a vysokoškolských pedagógov k produkcii literatúry tohto typu. Veď preklad je veda a umenie zároveň a prekladateľ na ceste od originálu k prekladu „narazí“ na množstvo problémov, ktoré by stálo za to spracovať aj podobným spôsobom.

Kamila Brtková